

DOSSIER ELS MONESTIRS DE L'ALT EMPORDÀ

Sant Miquel Sescloses, el monestir oblidat

Per Sònia Masmartí i Recasens^(*)

Resum

Sant Miquel Sescloses va ser un priorat de monges benedictines situat dins l'antiga parròquia i a poca distància de l'església de Sant Joan Sescloses. No coneixem ni el moment ni les circumstàncies de la seva fundació, tot i que podem pensar que fou durant la segona meitat del segle XIII i en tot cas anterior a 1285. En aquest article es planteja que el priorat fou una fundació de l'abadia benedictina de Sant Pere de Rodes, dins el marc del moviment monàstic femení que té lloc arreu de Catalunya en el segle XIII. La seva existència fou molt curta, de prop d'un segle, perquè fou abandonat l'any 1374, quan les darreres monges de la comunitat s'afegiren a les del monestir veí de Penardell.

Paraules clau

Sant Miquel Sescloses, Sant Joan Sescloses, Sant Pere de Rodes, monestirs femenins, Garsenda de Canadal, Esclarmonda

Abstract

Sant Miquel Sescloses was a Benedictine nuns' priory within the ancient parish of and not far from the church of Sant Joan Sescloses. We do not know the time nor the circumstances of its foundation, although we believe to it have been during the second half of the thirteenth century and surely before 1285. This article proposes that the priory was founded by the Benedictine abbacy of Sant Pere de Rodes within the context of the female monastic movement experienced in Catalonia in the thirteenth century. It had a very short existence, almost a century, until it was abandoned in 1374 when the last nuns of the community joined the neighbouring monastery of Penardell.

Keywords

Sant Miquel Sescloses, Sant Joan Sescloses, Sant Pere de Rodes, female monasteries, Garsenda de Canadal, Esclarmonda

Recepció: 17/05/2012 • Acceptació: 08/06/2012.

* Llicenciada en Història. Museu d'Història de Catalunya, Sant Pere de Rodes.

DOI: 10.2436/20.8010.01.102

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 43 (2012)
Sònia Masmartí i Recasens

Sant Miquel Sescloses va ser un priorat de monges benedictines situat dins l'antiga parròquia i a poca distància de l'església de Sant Joan Sescloses. Malgrat l'existència d'alguns estudis i informacions aportats per diversos autors,⁽¹⁾ sobre aquest monestir continuen planant moltes incògnites. No coneixem el moment ni les circumstàncies de la seva fundació, tot i que podem pensar que fou durant la segona meitat del segle XIII i, en tot cas, anterior a 1285, moment de la primera notícia documental localitzada.⁽²⁾ La seva existència fou molt curta, de prop d'un segle, perquè sí que tenim la data exacta del seu abandonament, l'any 1374, quan les darreres monges de la comunitat s'afegiren a les del monestir veí de Penardell.

Malgrat existir fundacions d'altres ordes, la majoria de comunitats femenines van anar sorgint al llarg del segle XIII dins l'òrbita benedictina, la majoritària i la més influent en el territori de l'Alt Empordà. Així, l'abadia de Santa Maria de Roses va fundar els priorats, inicialment mixtos, de Santa Margarida de Roses, el 1225, i de Santa Maria de Penardell, prop de 1229. Més endavant, a Ordis, s'hi constituí la comunitat de donades de Santa Maria de Pols, que més tard passà a dependre de Cadins.⁽³⁾ I, finalment, el 1328, arran d'una deixa testamentària, va ser fundat el monestir de Santa Maria de Vilanera, a Empúries.⁽⁴⁾ La fundació de Sant Miquel Sescloses l'hem de situar en aquest context, sorgit de la necessitat de noves formes d'espiritualitat femenina, que foren vehiculades i impulsades pels grans monestirs benedictins. El model seguit en la fundació del priorat de Santa Margarida per part de l'abadia de Santa Maria de Roses el tenim més ben documentat, per fortuna, que la resta de fundacions femenines i ens pot servir de referència per a poder esbrinar els inicis de Sant Miquel pels paral·lelismes que presenta en aparèixer explícitament vinculat a la gran abadia benedictina de Sant Pere de Rodes.

1. Per les notícies publicades sobre aquest monestir, vegeu: F. MONTSALVATGE, *Los monasterios de la Diócesis Gerundense, Noticias Históricas*, XIV, Olot, Imprenta y Librería de Juan Bonet, 1904, pàg. 463-466; E. ZARAGOZA, "Els monestirs de benedictines de l'Empordà", *Estudis del Baix Empordà*, 14, Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, (1995), pàg. 166; J.M. MARQUÈS, "Set cenobis femenins de l'Empordà", *Estudis del Baix Empordà* 15, Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, (1996), pàg. 79-80, 97-99; E. ZARAGOZA, *Catàleg dels monestirs catalans*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 77, 1997; S. FAMOSO, "Sant Joan Sescloses", *El Salner* 9, Castelló d'Empúries, Anuari del Grup Cultural Comtat d'Empúries, (2003), pàg. 35-37.

2. Arxiu Diocesà de Girona (ADG), P-002-02056.

3. D. GRAU, Ll. PLANAS "Ordis", *Girona pas a pas*, Girona, Editorial Gironina, (1987), pàg. 862-863.

4. J.M. MARQUÈS, *Op .cit.*, 84.

EL MONESTIR

El monestir de Sant Miquel Sescloses s'hauria situat a uns dos quilòmetres al nord-est de l'antiga capital del comtat d'Empúries, en les immediacions de l'antiga església parroquial de Sant Joan, a tocar de l'estany de Castelló i al costat del camí que anava de Castelló cap a Pedret i Pau. Malgrat que diversos historiadors han dubtat de la seva situació exacta, Salvador Famoso ens va confirmar definitivament la seva ubicació, corroborada per diverses referències documentals coetànies que refereixen la seva situació. Així, el 1365 una terra d'1,5 vessanes apareix situada "*iuxta monasterii Sancti Michaelis de Crosis, infra parrochia Sancti Johannis que afronta ab oriente in carraria publica...*",⁽⁵⁾ i indica la seva proximitat al camí. Altres documents situen el monestir entre la capella de Sant Joan Sescloses, l'estany de Castelló i la via pública esmentada, i permeten confirmar que el priorat s'hauria construït al turó on avui es troba el cortal Xirivilla (Fig. 1),

Figura 1. L'actual mas Xirivilla.

5. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), *Monacals-Hisenda*, vol. 1014, f. 14v.

també anomenat mas de les Sabateres i, més antigament, mas de Sant Miquel o de la cambreria de Sant Pere de Rodes.⁽⁶⁾ La seva ubicació damunt d'un puig compliria un cop més la tònica dels santuaris medievals dedicats a aquest arcàngel, que, per regla general, sempre es troben en llocs elevats.⁽⁷⁾

Des del seu abandonament definitiu, el lloc va conservar el nom durant uns quants segles. Concretament, l'any 1692 tenim la referència de l'*heretat de Sant Miquel del Camarar de Sant Pere de Rodes*,⁽⁸⁾ i en alguns mapes del segle XVIII també trobem la situació de l'edifici en el mateix lloc on avui es troba el mas Xirivilla⁽⁹⁾ (Fig. 2). Al llarg del segle XIX, amb la pèrdua de la titularitat del monestir de Sant Pere de Rodes, el nom de l'antic monestir s'anà perdent en la memòria dels pobladors del lloc. En un nou plànol de 1919, l'edifici de l'antic monestir ja apareix descrit únicament pel nom del seu propietari, Sabater.⁽¹⁰⁾ Així, el record del cenobi va quedar oblidat per la gent del territori, com molt bé explica l'any 1904 Francesc Montsalvatge quan diu que, per més que va preguntar a persones de la comarca, ningú li sabé dir el lloc on es trobava l'antic monestir.⁽¹¹⁾

La primera notícia documental de l'existència del monestir de monges de Sant Miquel és el testament del cavaller Dalmau de Vilamalla de l'any 1285.⁽¹²⁾ A partir d'aquest moment van apareixent notícies d'aquest cenobi en els protocols notariais de Castelló, fet que indica que es trobava en ple funcionament. Així, la seva fundació s'ha de situar en algun moment del segle XIII, des de l'inici de les altres fundacions de monestirs femenins empordanesos fins al 1285. La manca de protocols anteriors a 1279 a Castelló d'Empúries no permet esbrinar des de quant va existir, però també la nul·litat de mencions en la documentació episcopal gironina i en la documentació de Sant Pere de Rodes, pot indicar que la fundació no fou gaire anterior al 1285.

L'edifici del priorat de Sant Miquel Sescloses posseïa una església, com pertocava al monestir i com confirmen diversos documents. A banda, podem suposar que també hi hagueren les altres dependències habituals en els cenobis benedictins de l'època, però actualment, tal com observa també

6. ACA, Monacals-Hisenda, Pergamins de Sant Pere de Rodes, doc. 158, (1395); ACA, *Monacals-Hisenda*, vol. 1014, f. 14r, (1364).

7. L. RÉAU, *Iconografía del arte cristiano. Iconografía de la Biblia. Antiguo Testamento*, vol. 1, Barcelona, Ediciones del Serbal, 2007, pàg. 70.

8. A. COMPTE, "L'entorn rural de Castelló d'Empúries en la baixa edat mitjana a través de l'administració de la Canònica de Girona", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 35, Figueres, (2002), pàg. 59-61.

9. P. RIBAS, *Atlas de Castelló d'Empúries. Segles XVII al XIX*, Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2000.

10. P. RIBAS, *Op. cit.*, pàg. 88-89.

11. F. MONTSALVATGE, *Op. cit.*, pàg. 465.

12. ADG, P-002-02056.

Salvador Famoso, no sembla que en la construcció del mas Xirivilla es conservi cap indici de l'antic monestir.⁽¹³⁾ Malgrat que l'església del monestir era destinada, principalment, al oficis divins de les monges benedictines, en determinades ocasions s'hi oferiren celebracions destinades als fidels del territori. Una d'aquestes notícies, ens ve donada per una prohibició del bisbat de celebrar-hi benediccions nupcials, l'any 1347.⁽¹⁴⁾ També, el 1362, el bisbat comunicà al clergue Pere de Clota, que servia al monestir de Sant Miquel, un llistat de persones habitants de Castelló d'Empúries que, havent estat subjectes d'entredit per part del bisbe i havent-li suplicat el perdó, van rebre autorització episcopal per rebre la confessió i l'eucaristia dins l'església del priorat.⁽¹⁵⁾ També sabem que l'any 1329 hi existia un benefici⁽¹⁶⁾ el qual, un cop extingit el monestir, va quedar incorporat a l'església de Sant Joan Sescloses, com ho demostra un document de 1391,⁽¹⁷⁾ i també l'edificació d'una capella dedicada a l'arcàngel dins d'aquesta església parroquial.⁽¹⁸⁾ El benefici de Sant Miquel va existir, almenys, fins al segle XVIII.⁽¹⁹⁾

EL PAPER DE SANT PERE DE RODES

De la mateixa manera que Santa Maria de Roses va fundar i supervisar el funcionament dels monestirs femenins de Santa Margarida i de Penardell, sembla que la vinculació de Sant Miquel Sescloses amb l'abadia de Sant Pere de Rodes hauria pogut ser d'una naturalesa semblant. En el document de la fundació de Santa Margarida, l'abat Pere de Santa Maria de Roses va concedir autorització a la priora, deu dones i dos homes per habitar dins l'església de Santa Margarida, sempre que ho fessin sota una regla aprovada per la Seu Romana. El document establia que el nou priorat havia d'estar subjecte per sempre a la casa materna, subjecció que quedava escenificada pel pagament anual d'uns censos simbòlics.

13. S. FAMOSO, *Op. cit.*, pàg. 35.

14. ADG, U-10, f. 167r. La benedicció nupcial era un ritual que atorgava solemnitat al matrimoni, tot invocant gràcies per la parella que s'hauria casat recentment. Sens dubte, la principal gràcia que es podia demanar per al matrimoni havia de ser la de la fertilitat, per tant, podem pensar que, entre els pobladors del territori, el monestir de Sant Miquel hauria anat adquirint un cert prestigi en aquest sentit, en detriment de la veïna església parroquial de Sant Joan.

15. ADG, U-42, f. 36r.

16. ADG, U-4, f. 57.

17. ADG, U-61, f. 31v.

18. ADG, U-89, f. 68v.

19. ADG, D-373, f. 101v.

Hem pogut trobar diversos indicis que permeten plantejar una relació similar entre el priorat de Sant Miquel i l'abadia de Sant Pere de Rodes. D'entrada, als segles XIII i XIV la parròquia de Sant Joan Sescloses es vinculava estretament als clergues de Santa Creu de Rodes, escollits per l'abat de Sant Pere de Rodes i que, en ocasions, compartien el seu ofici amb les dues parròquies.⁽²⁰⁾ D'altra banda, Sant Miquel es va ubicar dins d'un territori que a la fi del segle XIII es trobava pràcticament en la seva totalitat sota el domini de l'abadia de Sant Pere de Rodes,⁽²¹⁾ nombrosos establiments i compraves de terres ens confirmen que el domini directe es trobava assignat als càrrecs del monjo cellerer i, especialment, del cambrer.

En el document de fundació de Roses, l'abadia establia que hi posaria un dels seus monjos ordenats per tal de poder conduir els oficis divins. Aquest fet també es fa evident en el cas de Sant Miquel, on apareix constantment, en documents realitzats entre 1287 i 1292, fra Castelló Coca, monjo de Sant Pere de Rodes, que actua com a procurador de la priora i de les monges del monestir. Ell és el representant legal del cenobi en la redacció dels documents i l'encarregat de rebre i retornar les propietats de les monges que entren o surten del cenobi. Tot i així, a partir de 1292, l'omnipresència del procurador desaparegué sobtadament i comencem a trobar documents emesos i encapçalats per la mateixa priora, que actua en nom propi i de la comunitat, mentre que el monjo de Sant Pere de Rodes es limita a signar com a testimoni, sense esmentar més el seu paper de procurador. A partir de 1294, trobem la darrera referència del monjo Coca com a domer de la parròquia de Sant Joan. Aquest fet evidencia, d'una banda, que es tractava d'un monjo ordenat i, per tant, habilitat per poder celebrar oficis religiosos, i, per altra, que en aquell moment tenia un únic càrrec que l'hauria allunyat de la gestió directa del priorat. Podem prendre aquesta situació com un indicatiu d'emancipació del cenobi femení del control de l'abadia de Rodes.

Troblem altres constatacions de la filiació de Sant Miquel Sescloses amb l'abadia de Sant Pere de Rodes, com seria el reconeixement global que fa la darrera priora del monestir que totes les terres que posseïa el priorat a Sant Joan Sescloses es trobaven sota el domini directe de la cambreria de

20. És el cas del clergue Julià de Corts, l'any 1279. Arxiu Històric de Girona (AHG), Ca. 7, f. 164v.

21. Malgrat que aquest territori va formar part del patrimoni de Sant Esteve de Banyoles des del segle IX, a partir del segle X diversos preceptes n'atorgaren la propietat a Sant Pere de Rodes. Aquesta situació va causar diversos conflictes entre les dues abadies, malgrat que, finalment, sembla que a partir dels segles XIII i XIV, restà definitivament sota el domini directe del monestir de Rodes. J. BÀDIA, "Sant Joan Sescloses", *Catalunya Romànica*. Empordà II, 1990, pàg. 631-633.

Sant Pere.⁽²²⁾ També, que el càrrec del monjo cambrer de Rodes proposava els clergues que havien d'ostentar el benefici de Sant Miquel.⁽²³⁾ La relació amb l'abadia també es constata en uns fets que tenen lloc l'any 1357, quan, davant d'una acusació episcopal contra la priora de Sant Miquel, l'abat de Sant Pere de Rodes apareix en la seva defensa. Finalment, en la descripció de les circumstàncies de l'extinció definitiva del cenobi, la darrera priora va vendre tots els drets i les propietats de Sant Miquel Sescloses al cambrer de Sant Pere de Rodes. Per tant, tenim indicis suficients per plantejar que el priorat de Sant Miquel Sescloses es fundà sota el control i la protecció de l'abadia de Sant Pere de Rodes.

LES MONGES

En el cas de Sant Miquel, ja hem apuntat la possibilitat que s'hagués tractat d'una fundació exclusivament femenina, deslligada de les primeres fundacions mixtes de començament de segle. Un primer document, de 1287, palesa que la comunitat era formada únicament per dones. Més endavant, l'any 1293, hi podem comptar fins a set monges i la priora, tot i que podem suposar que el nombre de religioses hagués pogut assolir la dotzena, l'ideal apostòlic aconseguit per Santa Margarida de Roses en els seus primers temps i que es perseguia en l'ideari de molts monestirs. En l'acta fundacional del cenobi de Roses, es regulava el vestuari dels membres de la comunitat, establint que les "*mulieres, vero defferant omnes suas vestes albas vel brunas*",⁽²⁴⁾ regulació que també podia haver-se aplicat en el vestuari de les monges de Sant Miquel.

Diversos documents localitzats sobre el monestir ens permeten conèixer quines eren les circumstàncies i les condicions amb les quals les dones hi ingressaven. Així, sabem que el 25 de juny de 1286 Ramona Bora de Castelló va decidir lliurement d'ingressar al cenobi i en fer-ho va fer donació de tots els seus béns al monestir. L'ingrés implicava l'existència d'un període de prova, que consistia en un any i un dia, després del qual Ramona va decidir renunciar a l'hàbit i recuperar els seus béns. El document conservat tracta de la renúncia i queda palesa la relativa facilitat amb què el procurador del monestir li retornà totes les seves propietats.⁽²⁵⁾ En canvi, la deserció de la monja anomenada

22. F. MONTSALVATGE, *Op. cit.*, pàg. 466.

23. ADG, D-258, f. 188.

24. J.M. MARQUÈS, *Op. cit.*, pàg. 26.

25. AHG, Ca. 3, 47v.

Caterina, vídua del cavaller Guillem Alió, del cenobi de Santa Margarida de Roses, l'any 1369, va resultar més difícil. El monestir va reclamar els béns que li pertocaven per la professió religiosa i, a més, va reclamar auxili al comte d'Empúries per fer-la prendre i empresonar.⁽²⁶⁾

En el cas de les donzelles que ingressaven al monestir, aquestes ho feien aportant les legítimes paternes i maternes; trobem documents on reconeixen haver rebut les herències dels pares i es comprometen a no reclamar-los cap més propietat.⁽²⁷⁾ Hi ha casos, com el que ja hem comentat de Ramona Bora, en què podem sospitar clarament que l'ingrés al monestir fou totalment voluntari. En canvi, d'altres mostren com la voluntat o la vocació religiosa de les noies quedaven condicionades per les decisions paternes. A les darreries de l'any 1293, Ponç de Canelles, havent-se quedat vidu de la seva esposa Berenguera, va donar per monja al monestir de Sant Miquel la seva filla Brunissenda, tot prometent l'obediència de la noia i oferint al cenobi un camp de terra límitrof amb el mateix edifici del monestir.⁽²⁸⁾ Ponç de Canelles tenia una altra filla de la qual li convenia desprendre's, Ramona, de només sis anys, massa jove per a poder ingressar com a monja, però que és acceptada com una concessió atorgada per la priora Esclarmonda al seu pare.⁽²⁹⁾

LES PRIORES

El document de la fundació de Santa Margarida de Roses establia que la priora seria elegida per la mateixa comunitat i llavors confirmada per l'abat de Roses. Podem pensar que un funcionament similar es podria traslladar al cas de Sant Miquel Sescloses, aplicant la seva probable subjecció a Sant Pere de Rodes.

Malgrat no aparèixer esmentada com a priora abans de 1291,⁽³⁰⁾ sembla probable que Esclarmonda pogués haver presidit la comunitat des dels seus

26. J.M. MARQUÈS, *Op. cit.*, pàg. 72-73. Anys més tard, el 1380, trobem l'antiga monja casada amb el donzell Galceran de Casesnoves i essent excomunicada pel bisbat per uns deutes a un hostaler. ADG, U-71, f. 112V-113.

27. AHG, Ca. 419, f. 31r.

28. AHG Ca. 7, f. 9rv. En aquest document apareix ratllada una referència al benefici corporal i espiritual que aportarà la nova monja al monestir, per la qual cosa podem suposar que les novícies no es dedicarien tan sols a les tasques espirituals i contemplatives, sinó que també haurien de col·laborar en les feines físiques necessàries per al manteniment del cenobi.

29. AHG, Ca.7, f. 12v.

30. F. MONTSALVATGE, *Op. cit.*, pàg. 466.

iniciis. Per les escasses notícies d'aquesta època, s'entreveu un temps de certa bonança: tenim donacions testamentàries, ingressos de monges i concessions *pro ànima* de drets i beneficis per part de la família comtal d'Empúries. La darrera referència que hem trobat, fins al moment, sobre Esclarmonda és del novembre de 1295.

És possible que la successora d'Esclarmonda fos Maria i que hagués estat escollida entre una de les monges de la comunitat, tal com establia la dinàmica monàstica benedictina, però el seu nom, massa comú dins el cenobi, ens fa difícil apuntar de qui es podia tractar, ja que entre 1292 i 1293 sabem que hi havia les monges Maria Lladona, Maria Rosceta, Maria Sausa i Maria de Marçà.⁽³¹⁾ Hem trobat dues referències de la priora Maria, de 1308⁽³²⁾ i de 1332,⁽³³⁾ per la qual cosa, si suposem que es va tractar de la mateixa persona, hauria tingut un llarg priorat. Aquests dos documents corresponen a un establiment fet pel cambrer Ramon de Romanyà d'una terra dins la parròquia de Sant Joan i a la concessió d'una llicència comtal per poder prendre aigua del rec dels Molins.

De la següent priora, Francesca, en tenim una notícia l'abril de l'any 1336, que consisteix en un establiment fet a un pagès. Possiblement es va mantenir en el càrrec fins que fou substituïda per Gueraua, de la qual en tenim una única dada l'any 1364. Entre aquestes dues dates es produeixen quatre donacions testamentàries a monges del monestir vinculades amb la noble família dels Canadal. Tres són destinades a la llavors monja Garsenda de Canadal, i tenen lloc els anys 1336, 1354 i 1356.⁽³⁴⁾ Una altra és de l'any 1348, a la germana Brunissenda de Cantallops.⁽³⁵⁾ Un advertiment del bisbe de Girona el 1347 per haver permès benediccions nupcials al priorat, malauradament, no esmenta el nom de la priora a la qual va dirigit.

La darrera de les prioresses que van regir el monestir de Sant Miquel fou Garsenda de Canadal. Sabem que hi va professar durant uns quaranta anys i va accedir al priorat entre 1364 i 1371. Sens dubte no degué tenir un govern fàcil, ja que li va tocar presidir el cenobi en els seus darrers temps i va haver de gestionar i executar la seva extinció definitiva. Garsenda era filla del cavaller Arnau de Canadal i de Pols i de la seva esposa Ermessenda de Palma.⁽³⁶⁾

31. AHG, Ca. 419, f. 31r; AHG, Ca. 7, f. 9rv.

32. F. MONTSALVATGE, *Op. cit.*, pàg. 466.

33. S. FAMOSO, *Op. cit.*, pàg. 36.

34. J.M. MARQUÈS, "Canadal i Caneres, serrells del Roure", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 32, Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos, (1999), pàg. 103-104.

35. ADG, *Testaments*, 99.

36. J.M. MARQUÈS, 1999, *Op. cit.*, pàg. 102-107.

Quatre dels seus germans també ingressaren en monestirs, concretament Berenguer fou monjo de Sant Quirze de Colera; Pere fou monjo de Santa Maria de Roses i prior de Santa Maria del Camp de Garriguella; Bernat esdevingué paborde del monestir de Sant Salvador de Breda, i Valenta, priora de Sant Feliu de Cadins. L'any 1336 la seva mare li va establir un llegat en el seu testament. El 1354 va reclamar judicialment la part que li corresponia de l'herència del seu pare al seu germà Dalmau de Canadal, juntament amb els altres germans Pere i Valenta. També va ser recordada en el testament del seu nebot Bernat de Cantallops, fill de la seva germana Dolça, que morí donzell el 1356.

LES PROPIETATS I ELS DRETS

El monestir de Sant Miquel Sescloses va anar acumulant una sèrie de cases i edificis, terres, possessions, honors, drets, rendes, censos, dominis directes i altres pertinences, situats dins i fora de la parròquia de Sant Joan Sescloses.⁽³⁷⁾ Però, en tot cas, si analitzem les afrontacions que apareixen en diversos documents, on trobem un llevador de rendes de la cambreria d'entre 1360 i començament del segle xv,⁽³⁸⁾ majoritàriament les propietats de Sant Miquel se situaven al territori dels Aspres i a les immediacions del mateix monestir.

Aquestes propietats foren adquirides al llarg del segle, aproximadament, de la seva existència mitjançant diversos canals. D'entrada, tota dona que ingressava al monestir hi aportava tots els seus béns propis. En tenim un exemple el 1292, quan la priora esclarmonda ven una terra salada, situada al pla de Corts de Castelló i sota el domini del monestir de Roses, a Berenguer Berga de Castelló. Aquesta terra fou adquirida, segurament, mitjançant l'ingrés de Ramona Berga, filla del comprador, que precisament el mateix dia va fer un document renunciant a demanar qualsevol altra propietat al seu pare.⁽³⁹⁾ I l'any següent, el vidu Ponç de Canelles féu donació al monestir d'una terra que limitava amb el mateix cenobi, per l'ingrés com a monja de la seva filla Brunissenda.⁽⁴⁰⁾

També trobem donacions testamentàries, com les deixes del cavaller Dalmau de Vilamalla, l'octubre de 1285,⁽⁴¹⁾ i els diversos llegats que van entrar

37. ADG, *Pergamins de Bell-lloc*, s/n.

38. ACA, *Monacals-Hisenda*, vol. 1014.

39. AHC, Ca. 419, f. 31r.

40. AHC, Ca. 7, f. 12v.

41. ADG, *Testaments*, P002-02056.

al monestir gràcies a la família de Canadal, a les monges Garsenda de Canadal, entre 1336 i 1372, i a Brunissenda de Cantallops, que va rebre el llegat de la seva mare, Dolça de Canadal, l'any 1348.⁽⁴²⁾ Malgrat que la majoria dels llegats familiars eren dirigits a títol personal de les religioses, inevitablement havien d'acabar repercutint en benefici de la comunitat.

Per part de la família comtal d'Empúries, Sant Miquel Sescloses també va adquirir certs drets i privilegis. Així, el 1291 el comte d'Empúries Ponç Hug IV va vendre a la priora Esclarmonda el dret del cobrament de la lleuda, de mar i terra, de tot el comtat.⁽⁴³⁾ L'any 1295 el comte Ponç Hug IV i el seu fill Malgaulí van fer donació *pro anima* al priorat de Sant Miquel de la percepció anual de tres samals de sal de les salines comtals i també d'una mitjana de vint joncs de peix procedents del delme de l'estany de Castelló.⁽⁴⁴⁾ El comte d'Empúries Pere I, després d'haver fet conduir l'aigua a través de la nova conducció del rec dels Molins fins a la vila comtal, a partir de 1332, va rebre les peticions de diversos monestirs i convents de Castelló per a poder utilitzar l'aigua del nou rec.⁽⁴⁵⁾ En el cas de Sant Miquel Sescloses, aquesta regalia comtal fou atorgada a la priora Maria el dia 23 de maig de 1332. En opinió de Salvador Famoso, és possible que la cisterna que hi ha al pati de l'actual mas Xirivilla es construís en aquest moment per tal de fer-hi arribar l'aigua del nou rec.⁽⁴⁶⁾

També trobem notícies dels establiments fets al priorat per part dels cambrers de Sant Pere de Rodes. Així, el 10 de juny de 1308, el cambrer Ramon de Romanyà va establir una terra, dins la parròquia de Sant Joan Sescloses, a la priora Maria.⁽⁴⁷⁾ També tenim exemples de terres establertes directament pel cambrer, però definides per les prioros, com l'establiment de fra Jaume de Palol a Pere de Font de Castelló d'una vessana de terra que llinda amb propietats de Sant Miquel, el 1360.⁽⁴⁸⁾ Més endavant, i en el moment de la desaparició definitiva de Sant Miquel Sescloses, la priora Garsenda de Canadal va reconèixer al cambrer de l'abadia de Rodes la propietat de totes les terres del lloc de Sant Joan Sescloses. I també trobem les prioros del monestir actuant com a senyores directes i establint terres a pagesos, com el camp que va

42. ADG, *Testaments*, P006-00151.

43. F. MONTSALVATGE, *Op. cit.*, pàg. 466.

44. F. MONTSALVATGE, *Los condes de Ampúrias vindicados. Noticias Históricas*, XXV, Olot, Imprenta y librería de Ramón Bonet, 1917, pàg. 155.

45. S. FAMOSO, "Breu ressenya sobre la hidrografia històrica dels recs dels molins de Castelló", *El Salner*, 6, Castelló d'Empúries, Butlletí del Grup Cultural del Comtat d'Empúries, (2000), pàg. 17-39.

46. S. FAMOSO, 2003, *Op. cit.*, pàg. 36.

47. F. MONTSALVATGE, 1904, *Op. cit.*, pàg. 466.

48. ACA, *Monacals-Hisenda*, Vol. 1014, f. 12r.

establir la priora Francesca el 26 de maig de 1336⁽⁴⁹⁾ o les dues vessanes de terra que establí Gueraua a un bracer de Castelló el 1364.⁽⁵⁰⁾

ELS CONFLICTES

A partir de 1347 comencem a trobar una sèrie d'avertiments i acusacions del bisbat de Girona que denoten una certa conflictivitat vers les prioeres i la comunitat de Sant Miquel. El primer indici dels problemes que va començar a tenir el priorat femení amb la jerarquia eclesiàstica el tenim el mes de gener d'aquest any. En aquests moments, el bisbe ordenà als clergues de Pedret que advertissin a la priora, en nom seu, de la prohibició de celebrar benediccions nupcials al monestir per part de clergues forans, sota pena d'entredit sobre ella, ja que el dret d'impartir-les pertocava als clergues de la parròquia de Sant Joan Sescloses. En la mateixa lletra es prohibia que els clergues de la diòcesi oficiessin aquestes benediccions al priorat de Sant Miquel.⁽⁵¹⁾ Cal dir, però, que el bisbe, malgrat la prohibició, també es reservà el dret de revocar-la en determinades ocasions, alhora que oferí a la priora de Sant Miquel la possibilitat de fer al·legacions o exposar raons legítimes per defensar la celebració d'aquest ritual al seu monestir. Sobre l'exercici d'oblacions sacramentals, hi ha una referència al document de la fundació de Santa Margarida de Roses, que estableix que no s'hi podien impartir sacraments per nupcies, baptismes o sepultures ni en cap altre cas, sense el permís de l'abadia mare. Suposant que això també fos vàlid per l'abadia mare de Sant Miquel, possiblement Sant Pere de Rodes, estariem davant d'un conflicte jurisdiccional del bisbat, en un intent de sobreposar la seva autoritat a la de l'abat de Rodes.

Deu anys després, el 1357, una nova emissió de documents del bisbat ens revela l'existència d'un seguit d'acusacions molt greus contra la priora del monestir, de les quals en desconeixem la naturalesa. En aquesta ocasió, el bisbe es dirigeix en una primera lletra del 13 de febrer als clergues de Castelló d'Empúries informant-los que la priora ha comès fets molt greus i excessos dignes de ser castigats per la justícia, i que havent estat requerida pel bisbat, s'ha negat a comparèixer-hi. Per tant, ordena als clergues, sota pena d'excomunió, que el veguer del comtat d'Empúries, en el termini de tres dies des de la recepció de la carta, comuniqui personalment a la priora el requeriment del bisbe i que aquesta sigui empresonada per les autoritats del comtat.⁽⁵²⁾

49. F. MONTSALVATGE, 1904, *Op. cit.*, pàg. 466.

50. ADG, *Pergamins de Bell-lloc*, s/n.

51. ADG, U-10, f. 167r.

52. ADG, U-30, f. 214rv.

L'empresonament no es va dur a terme en les condicions que demanava el bisbe, possiblement perquè no pogué ser capturada. Una lletra episcopal del dia 25 del mateix mes dirigida a l'abat Ramon de Sant Pere de Rodes ens en dóna més pistes.⁽⁵³⁾ En aquest document s'esmenta un missatge recent que l'abat havia dirigit al bisbe en defensa i a favor de la priora de Sant Miquel. La resposta del bisbe fou contundent: l'abat no podia excusar la priora perquè tant el monestir de Sant Miquel com les seves monges estaven sotmeses, des de sempre, a la jurisdicció i a la llei diocesana, que els fets comesos per la priora no havien de quedar impunes i, per tant, demanava a l'abat que col·laborés amb la justícia, capturés la priora i l'entregués a la custòdia episcopal.

I ja en els darrers temps de l'existència del cenobi, el dia 17 d'abril de 1371, el bisbat inicià una nova acusació contra la priora Garsenda de Canadal i la resta de monges del monestir. En aquest cas, el bisbe Jaume es dirigí concretament als clergues de Santa Maria de Castelló i, en general, a tots els de la diòcesi, acusant la priora d'haver transgredit la prohibició de construir un altar portàtil o mòbil dins el monestir sense l'autorització episcopal i perjudicant les funcions de l'església parroquial de Sant Joan. El bisbe ordenà als clergues que comunicuessin a les monges que l'altar no es podia moure del lloc on es trobés, que no se'n fes cap altre i que tots els beneficis derivats de les ofrenes i les oblacions que s'hi poguessin fer, s'entreguessin als clergues de la parròquia de Sant Joan. En cas de no obeir aquests advertiments, el bisbe amenaçà amb l'excomunió a la priora i les monges de Sant Miquel. Els altars portàtils eren peces de forma quadrangular que recordaven els altars fixos i que contenien una pedra sagrada, que havia d'haver estat consagrada per un bisbe. Pel document i per la reacció del bisbe, entenem que aquest no va tenir res a veure en la construcció de l'ara. Per tant, la pedra i l'altar havien estat consagrades per alguna altra dignitat eclesiàstica amb capacitat per fer-ho⁽⁵⁴⁾ i la seguretat i la protecció d'aquesta altra autoritat fou el que va motivar Garsenda de Canadal a no obeir els advertiments episcopals i a defensar el seu dret a la possessió i l'administració de l'altar portàtil, tot iniciant un litigi que

53. ADG, U-30, f. 220v.

54. Volem aprofitar per plantejar la hipòtesi que fos l'abat de Sant Pere de Rodes qui hagués autoritzat la construcció i hagués consagrat l'altar. El 7 d'abril de 1334, el papa Joan XXII havia concedit, a l'abat Berenguer de Riumors de Sant Pere de Rodes i als seus successors, el permís per tenir altar portàtil i celebrar-hi i fer-hi celebrar davant la seva presència i en un lloc decent. Aquesta notícia, referida per Francesc Montsalvatge (F. MONTSALVATGE, 1904, *Op. cit.*, pàg. 40), podria indicar que, a partir d'aquesta concessió papal, els abats de Sant Pere de Rodes haguessin adquirit la potestat de consagrar altars portàtils, a més d'altres privilegis normalment atribuïts als bisbes. Recordem que en el sepulcre d'aquest abat, que Pujades va veure, es mostrava la seva figura vestit de pontifical. També vestia de pontifical la imatge del sepulcre de l'abat Ramon de Pont, situada dins la sala capitular del monestir (J. PUJADES, *Crónica Universal del Principado de Cataluña*, VI, Barcelona, Imprenta de José Torner, 1831, pàg. 54).

l'enfrontava amb el bisbe i els clergues de Sant Joan. No conservem la resposta de la priora, però sí que tenim la reacció del bisbe, que el dia 20 de maig de 1371 va comunicar als clergues de Castelló l'estat de la qüestió i els ordenà que informessin a tots els clergues de la diòcesi de la prohibició, sota pena de ser excomunicats, de fer cap celebració damunt l'altar portàtil en discòrdia.⁽⁵⁵⁾

EL FINAL

Coneixem prou bé les circumstàncies que envoltaren l'extinció definitiva del monestir de Sant Miquel gràcies a un pergamí amb data del 5 de desembre de 1374.⁽⁵⁶⁾ En aquest moment Garsenda de Canadal, darrera priora de Sant Miquel, juntament amb Sibil-la Bosch i Beatriu de Montpalau, ingressaren com a monges al capítol de Santa Maria de Penardell. L'annexió es va fer amb l'aportació de tots els béns de l'extingida comunitat, que s'estimaven en 7.500 sous melgoresos, fruit de la venda de totes les propietats a fra Guillem Solana, cambrer de Sant Pere de Rodes. La venda es realitzà amb el consentiment de l'abat de Santa Maria de Roses, la màxima autoritat del priorat de Santa Maria de Penardell. Dels 7.500 sous que les monges van rebre de la venda de les seves propietats, 6.000 foren destinats a la compra d'un censal de 21 lliures a la universitat de Verges i de la Tallada. El censal, juntament amb els restants 1.500 sous, foren entregats a la priora de Penardell. L'únic bé que retingueren les monges de Sant Miquel fou el mobiliari de les seves cambres.

Ja un any abans, el 1373, hi ha evidències de la intenció d'anar reduint les propietats del monestir, per part de la priora. Així, el dia 13 de novembre, amb el suport de l'abat de Roses, es va realitzar una permuta amb el monestir de Sant Cugat del Vallès, i el dia 1 de desembre del mateix any, Garsenda de Canadal va vendre a l'abat de Roses diverses cases situades al lloc de Sant Miquel Sescloses.⁽⁵⁷⁾ Un cop adquirit tot el patrimoni del monestir femení, el cambrer de Sant Pere de Rodes va continuar consolidant les seves propietats a les immediacions de Sant Joan. L'any següent a l'adquisició dels béns del monestir va comprar una terra situada al lloc de Sant Miquel, per 12 florins d'or,⁽⁵⁸⁾ i el 1395 va aconseguir, del fill del comte d'Empúries Ramon Berenguer I, la donació d'una terra, que confrontava amb les antigues possessions del monestir.⁽⁵⁹⁾

55. ADG, U-61, f. 52v.

56. ADG, *Pergamins de Bell-lloc*, s/n. Vegeu la transcripció completa d'aquest document a J. M. MARQUÈS, 1996, *Op. cit.*, pàg. 97-99.

57. F. MONTSALVATGE, 1904, *Op. cit.*, pàg. 62-63.

58. M.J. ARNALL, "Els pergamins de Sant Pere de Rodes a l'Arxiu de la Corona d'Aragó", *Lambard. Estudis d'art medieval*, II, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, (1981-1983), pàg. 39.

59. M.J. ARNALL, *Op. cit.*, pàg. 62-63.

Pel que fa a l'edifici del monestir de Sant Miquel, molt aviat fou reconvertit en la casa de la cambreria de Sant Pere de Rodes; en tenim la primera referència l'any 1403,⁽⁶⁰⁾ funció que continuà tenint, probablement, fins al moment de la seva desamortització (Fig. 2).

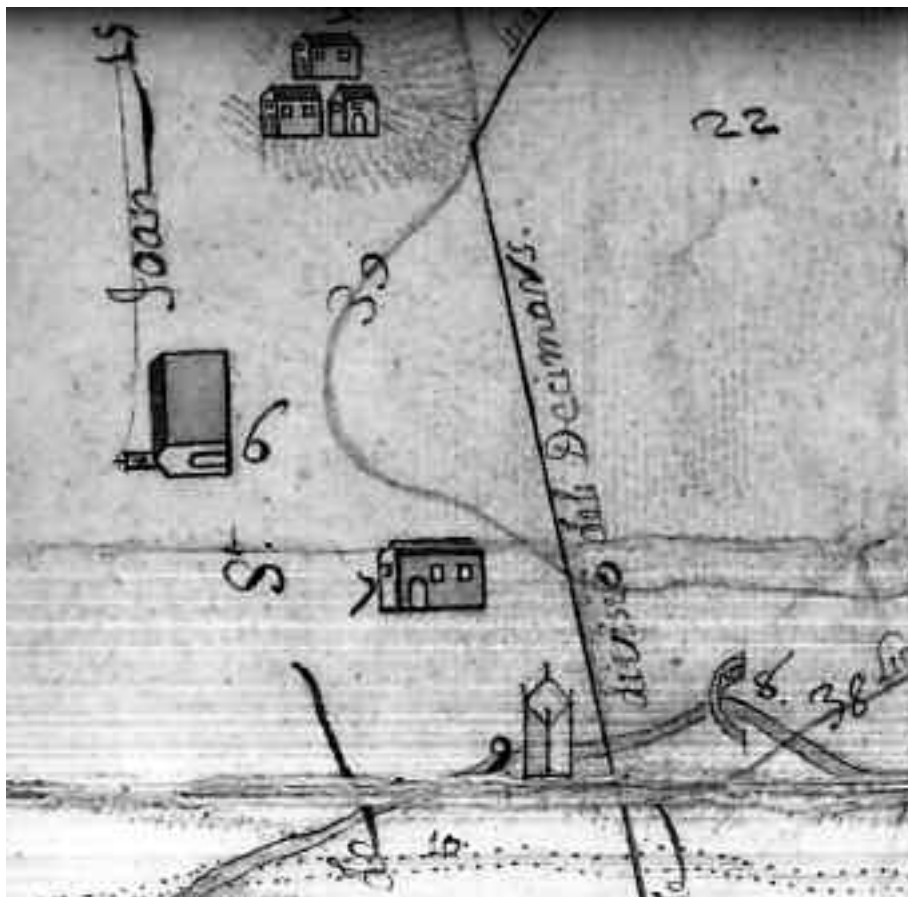

Figura 2. Situació de la casa de la cambreria de Sant Pere de Rodes, antic monestir de Sant Miquel (7), respecte l'església de Sant Joan Sescloles (6), l'estany de Castelló (39) i el rec Nou dels molins de Castelló, en un plànol del segle XVIII (Ribas, 2000: 53).

60. ADG, U-103, f. 77v.

CONCLUSIÓ

Amb aquest article hem pretès rescatar de l'oblit un monestir que, malgrat els esforços d'alguns historiadors, continua essent un gran desconegut, i també hem volgut contribuir a l'aprofundiment del que va suposar el moviment monàstic femení a l'Alt Empordà durant l'edat mitjana. El segle XIII s'ha dit que fou el segle de les monges, des dels seus inicis es van anar fundant un seguit de centres monàstics on dones de diferent procedència social s'aplegaven per fer vida comunitària, pregar i fugir d'un entorn on poca cosa podien decidir de les seves vides. Totes les fundacions havien estat tutelades i supervisades per abadies o bé d'altres instàncies eclesiàstiques masculines. Amb tota la documentació aportada en aquest article, podem concloure que l'abadia a la qual hauria estat vinculada Sant Miquel Sescloses fou Sant Pere de Rodes que, si bé hem vist que en els primers anys hi exercí un fort control mitjançant la figura del monjo procurador, ràpidament deixà lloc al protagonisme de la priora com a principal regent de la comunitat.

D'una banda, el lloc on es trobava situat Sant Miquel li va proporcionar una certa centralitat i això degué afavorir una devoció popular, que s'entreveu creixent des dels primers temps, probablement també gràcies al suport constant de Sant Pere de Rodes. A partir de mitjan segle XIV, però, les atribucions que anava guanyant el cenobi es van començar a veure qüestionades pel bisbat de Girona que, sobreposant-se a l'autoritat de l'abat de Sant Pere de Rodes, en pretenia la plena jurisdicció i, en defensa de les competències de les esglésies parroquials properes i dels seus clergues, va intentar limitar les funcions religioses del priorat. En tot cas, i a manca de més coneixement de les causes que motivaren la desaparició del cenobi, podem apuntar que el prestigi devocional popular i les dificultats del bisbat per exercir-hi un control absolut, pogueren contribuir a la seva extinció definitiva.

BIBLIOGRAFIA

- ARNALL, M.J., "Els pergamins de Sant Pere de Rodes a l'Arxiu de la Corona d'Aragó", *Lambard. Estudis d'art medieval*, II, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, (1981-1983), pàg. 31-63.
- BADIA, J., "Sant Joan Sescloses". A: *Catalunya Romànica. Empordà* II, 1990, pàg. 631-633.
- COMPTE, A., "L'entorn rural de Castelló d'Empúries en la baixa edat mitjana a través de l'administració de la Canònica de Girona", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 35, Figueres, (2002), pàg. 55-117.
- FAMOSO, S., "Breu ressenya sobre la hidrografia històrica dels recs dels molins de Castelló", *El Salner*, 6, Castelló d'Empúries, Butlletí del Grup Cultural Comtat d'Empúries, (2000), pàg. 17-39.
- FAMOSO, S., "Sant Joan Sescloses", *El Salner*, 9, Castelló d'Empúries, Butlletí del Grup Cultural Comtat d'Empúries, (2003), pàg. 23-40.
- GRAU, D.; PLANAS, Ll., "Ordis", *Girona pas a pas*, Girona, Editorial Gironina, (1987), pàg. 857-864.
- MARQUÉS, J.M., "Set cenobis femenins de l'Empordà", *Estudis del Baix Empordà* 15, Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, (1996), pàg. 69-100.
- MARQUÉS, J.M., "Canadal i Caneres, serrells del Roure", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 32, Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos, (1999), pàg. 99-111.
- MONTSALVATGE, F., *Los monasterios de la Diócesis Gerundense. Noticias Históricas*, XIV, Olot, Imprenta y Librería de Juan Bonet, 1904.
- MONTSALVATGE, F., *Los condes de Ampúrias vindicados. Noticias Históricas* XXV, Olot, Imprenta y librería de Ramón Bonet, 1917.
- PUJADES, J., *Crónica Universal del Principado de Cataluña*, VI, Barcelona, Imprenta de José Torner, 1831.
- RÉAU, L., *Iconografía del arte cristiano. Iconografía de la Biblia. Antiguo Testamento*, vol. 1, Barcelona, Ediciones del Serbal, 2007.
- RIBAS, P., *Atles de Castelló d'Empúries. Segles XVII al XIX*, Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2000.
- ZARAGOZA, E., "Els monestirs de benedictines de l'Empordà", *Estudis del Baix Empordà*, 14, Publicacions de l'Institut d'Estudis del Baix Empordà, (1995), pàg. 89-92.
- ZARAGOZA, E., *Catàleg dels monestirs catalans*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 77, 1997.

